

KÖBLÖS JÓZSEF

Liber legum coetus Papensis**Újabb kutatások a pápai református kollégium
első törvénykönyvével kapcsolatban**

GYŰJTEMÉNYÜNK egyik legbecsesebb darabja az a kisméretű kötet, mely a pápai református kollégium legrégebbi, Hollósi Péter rektor által 1585-ben megfogalmazott törvényeit tartalmazza.¹ Egyik legfontosabb iskolatörténeti forrásunk, melyet a szakirodalom is sokszor felhasznált, idézett és magyarázott. Látszólag teljesen kiaknázták, titkait megoldották, tanulmányozásától már nemigen várhatók új információk. Jelenleg biztonságos páncélszekrény rejti, csak kiváltságos látogatók gyönyörködhetnek elsárgult lapjai láttán.

Az elmúlt hónapokban, a pápai református kollégium diáknévsorának összeállítása során azonban a kötet újra figyelmünk előterébe került. Ennek oka az, hogy ez a forrás tartalmazza a törvényeket aláíró diákok legkorábbi névsorát, melyet hamarosan megjelenő kiadványunkban publikálni fogunk. E munka során azonban újból felmerült a kötet keletkezési idejének problémája, melyre az eddigi kutatások nem adtak kielégítő választ, így ennek megoldására is vállalkoznunk kellett.

Először lássuk magát a kérdéses kötetet!

XVIII. századi díszes bőr kötésben 262 oldalt tartalmaz, mérete 205x160 mm. Eleje, a 3-11. oldal üres. Láthatóan a 13. oldalra lett tervezve egy díszes címoldal, melynek virágmintás keretét is megrajzolták, de a cím mezeje üresen maradt, csak a szépen megformált első két betű (**LI**) készült el. Mivel a díszes címoldal félbemaradt, a teljes *Liber legum coetus Papensis* címet utólag két helyen, a 2. és 12. oldalon egyszerű formában jegyezték a kötetbe. Az üresen maradt kezdő oldalakra eredetileg valami más értékes dokumentum bejegyzését tervezhették.

A 14. oldalon az olvasónak írt előszó olvasható *Lectori candido omnem prosperitatem!* kezdettel. Ez a két bekezdésből álló szöveg tartalmazza többek között azt a fontos információt, hogy a később következő törvények 1585-ben születtek, miután 54 éven át az iskola írott törvények nélkül működött;

¹ Jelzete: DREKK O. 353. Leírja: SZABÓ 1987. 65-66 (276. sz.).

eszerint a pápai iskola az 1531-es évtől működött reformált szellemben, amint arról a kollégium két *Scholae reformatae Papensis 1531.* feliratú harangja is tanúskodik.² Az első bekezdés latinul és magyar fordításban is megjelent Kis Ernő kollégiumtörténeti munkájában,³ a második azonban — mely szintén fontos információkat közöl a város XVIII. század eleji történetére vonatkozóan — publikálatlan, ezért tanulmányunk végén 1. sz. dokumentumként közöljük.

A 15–16. oldalon a senior, ellenőr (*contrascriba*) és a törvényeket aláíró diákok eskümintája olvasható, ezeket Kis szintén nem közölte, ezért tanulmányunk végén 2–4. sz. dokumentumként publikáljuk.

A 17–54. oldalon olvasható a kollégiumi törvények szövege *Leges illustris scholae Papensis* címmel, először a mindenkire vonatkozó (*Primo leges communes*, 17–30. oldal), majd a kollégiumi tisztviselőket érintő (*Secundo leges speciales officialium coetus*, 33–54. oldal) passzusokkal és a záró bekezdéssel (54. oldal; a 31–32. oldal üres.) Ezek szövegét és magyar fordítását közölte Kis Ernő.⁴

Az 57–112. oldalakon a törvényeket aláíró diákok névsora következik évek és rektorok szerinti bontásban 1585–1752 és 1785–1791 közöttől (az adászteveli korszakban a subscribálás szünetelt).⁵ Ez a névsor *A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861.* című kiadványunk I. kötetében lesz közzéve.

Sok üres oldal (113–180) után a 181–227. oldalra iskolamesterek és segéd-tanítók 1798–1803 közti díjlevelei lettek bemásolva, ezek publikálását egyelőre nem tervezzük. Végül ismét üres oldalak következnek (228–262). A belső borítólapon, valamint az 1. és 262. oldalon tollpróbák nyomai láthatók.

Mint ez már a kötet tartalmának ismertetéséből is világosan kitűnhetett, nem egy klasszikus eredeti törvénykönyvről van szó. Szó sincs arról, hogy 1585-ben írták volna bele az akkor megalkotott törvényeket, majd ezt a soron következő bő kétszáz év alatt esküjük letételekor a diákok saját kezűleg írták volna alá. Ezt a kötetet csak a XVIII. század első harmadában kezdték vezetni, ekkor másolták bele a törvények szövegével együtt az addigi aláírók névsorát is. A különféle kézírások tanulmányozása alapján egyértelműen kide-

² KIS 1896. 10–11.

³ Közlése és fordítása: KIS 1896. 15.

⁴ KIS 1896. 16–44, 78–86.

⁵ Szövegét részben megőrizte két XIX. század eleji másolat is. Az egyik egy 9 oldalas, 1804-es hitelesített példány, mely a rektorok névsorát teljesen, a subscribens diákokét csak részben tartalmazza. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1585:1. A másik egy 5 oldalas, 1808-as hitelesített másolat, mely felsorolja a törvények címeit, és 1752-ig terjedően a rektorok névsorát teljesen, a subscribens diákokét csak részben közli. DREL III. 62. e. Pápai református egyházközség iratai. Liszkay-gyűjtemény, 314. sz. Az 1752. és 1783. évi események kötetünkben szereplő elbeszéléséről, valamint az előző két iratban hiányzó 1785–1791 közti névsorról Tóth Endre professzor is készített kézíratos másolatot. DREKK O. 794/585. Az aláíró diákok névsorának 1585–1752 közti részét publikálta: THURY 1904. 11–33.

rül, hogy ezután sem itt írtak alá a diákok, egészen 1791-ig továbbra is utólag, kisebb-nagyobb szakaszokban másolták be a subscribáltak neveit. Tehát kötetünk amolyan „biztonsági másolat” lehetett, melyet időről időre kisebb-nagyobb szakaszokban, folytatólagosan készítettek a sajátkezü aláírásokat tartalmazó eredeti törvénykönyvről. Miután ez az első példány sajnos nem maradt ránk, a másolat felbecsülhetetlen értékű, nélküle híjával lennénk a kollégium legősibb törvényeinek.

A pápai református nyilvános vallásgyakorlat megszüntetése és a kollégium bezárása után a templom és az iskola mozdítható javainak nagy részét a hívek vették magukhoz, nehogy a nagy kavarodásban lábuk keljen. Ezekről 1757-ben a presbiterek leltárt készítettek.⁶ Eszerint az iskola könyveinek nagy része Torkos Jánoshoz, az egyházközség gondnokához és adószedőjéhez⁷ került, aki egy ládában őrizte.⁸ Ezután többször is problémaként merült fel állapotuk, hol Ősz Mihályt, hol Sándor Gergelyt bízták meg, hogy időnként vegyék elő és szellőztessék a köteteket.⁹ Az 1757-es leltár szerint azonban az általunk vizsgált könyv nem ezek között volt, hanem az iskola utolsó rektora, Kun János¹⁰ vitte magával és őrizte Csöglén, ahol lelkész lett.¹¹ 1758-

⁶ 1757. január 15. 3. pont: *Midön anno 1752. die 12. Maii itt Pápn sufferaltattott a' publicum exercitiumunk, és Felséges Királyné Ajásonyunk által anno 1753. die 9^u Julii Tevelyre transferaltattott, azon disturbiumban és hordozoskodásban minden Oskolai, Parochialis és Ecclesiái Mobiliaink ki egyik, ki másik hazához el széllyedtek. Erre nézve hogy meg tudhassuk, kinél mi van, azoknak Conscriptiojára már az előtt Eöf Mihály Uramat ki küldvén azt ő Kegyelme már hiúségessen véghez is vitte, és azokbul még a' hol mit találhatott, azokat így inventalta és attá bé, a' mint következik ... [itt egy 17 pontos felsorolás következik] ... A' többit a' rofj lelkü esméretü emberek el titkolták. PREI. A pápai református egyházközség II. sz. jegyzőkönyve. 1755-1797. 4-5.*

⁷ 1747-től viselte a curator és perceptor hivatalt. 1757-ben első presbiterré választották. 1768-ban lemondott a curator és perceptor hivataltól, indokul elköltözési szándékát hozva fel, de az újjáalakított presbitériumba másodikként lett beválasztva. Ekkor tehát még nyilván Pápn lakott. A presbitérium 1773. januári ülésén elköltözése miatt már új presbitert választanak helyette. Ettől kezdve nevével szinte már alig találkozunk. 1789-ben, 75 esztendőskorában halt meg. Pápn temették el. PREI. A pápai református egyházközség I. sz. jegyzőkönyve. 1720-1785. 133. PREI. A pápai református egyházközség II. sz. jegyzőkönyve. 1755-1797. 13, 27. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1768:6. 1, 3. PREI. A pápai református egyházközség IV. sz. vegyes anyakönyve 1783-1824. 393.

⁸ 2. Torkos János Uramnál van egy falban valo nagy Almarium, a' Coetus könyvei egy Ferslagba bé rakva ... PREI. A pápai református egyházközség II. sz. jegyzőkönyve. 1755-1797. 4.

⁹ 1757. január 22. 1. pont: *A Ferslagban Torkos Uramnál lévő Könyveink minthogy ottan fétetnek az el rothadástul, azért Eöf Mihály Uramra bizatik, hogy keressen nekik jo szároz és securus helyet, egy ordinaria Thekát csináltván nekik, od rakja ki. Uo. 5. 1757. július 22. 4. pont: Mivel a' Ferslagban lévő Könyveink még eddig sem szellőztettek meg, vitessenek Sándor Gergely Uramhoz Ferslagostul, ott meg szellőztetnek. Uo. 7. 1758. július 9. 2. pont: Az Ecclesianak Torkos János Uramnál egy ferslagban lévő Könyvei mivel mast sem szellőztettek meg, sürgettetik Torkos Uram és Eöf Mihály Uram, hogy szellőztessék meg, és rakassák bé az ott valo Ecclesia almariumába. Uo. 16.*

¹⁰ 1745-1752 között volt pápai rektor. 1752-1760 között csöglei, 1763-1782 között tapolcafői lelkész; már 1760 előtt pápai esperes is, 1761-től emellett egyházkerületi főjegyző is; meghalt 1782-ben. TÓTH 1927. 25, 94. DREL I. 1. a. A Dunántúli református egyházkerület II. sz. jegyzőkönyve 403-404, 427, 447, 464.

¹¹ 1757. január 15. 11. *Tífsteletes Kun János Uramnál Csöglén van öt hársfa hátosszék, egy efsztergált*

ban aztán elrendelték a nála lévő holmik elhozatalát.¹² Ezután Sándor Gergely főgondnok¹³ őrizte a visszakerült dolgokat, amint azt a halála után készült leltár mutatja. Ennek első helyén szerepel a *Liber legum coetus Papensis* címet viselő negyedréti kötet, mely mellé azt is odaírták, hogy másodpéldány.¹⁴ Ez a megjegyzés bizonyítja, hogy valóban az általunk vizsgált példányról van szó.

Az adásztelevi korszak lezárultával a kollégium virágzásnak indult. 1797-ben új törvénykönyv született, ezután már abba a könyvbe kerültek a diákok aláírásai.¹⁵ Így másolati kötetünk feleslegessé vált, sok üres lapját úgy próbálták hasznosítani, hogy az eredeti funkciótól teljesen eltérő jellegű dokumentumokat másoltak bele: így kerültek be az 1798 és 1803 közti díjlevelek.

Hogy a helyzet még bonyolultabb legyen, a kötet korábbi elemzői szerint a törvények sem mind 1585-ből valók, hanem több XVI–XVII. századi és XVIII. század eleji kiegészítést tartalmaznak, azonban ezeket csak a szöveg tartalmi elemzésével lehet elkülöníteni. Az eredetileg 1585-ben készült törvényekhez már a XVII. század során csatolták talán a 21–22., és egészen biztosan a 23. szakaszt,¹⁶ az itt felsorolt tankönyvek egy része ugyanis XVII. századi munka.¹⁷ Utólag betoldott részek a mi kötetünkben a 35–38. oldalakon található szövegek a senior és contrascriba kötelességeiről, az éjjeliőr feladatairól és az I. rész 12. és 14. szakaszaihoz fűzött kiegészítések, valószínűleg ezek már a XVIII. század elején keletkezettek.¹⁸ A 24. szakasz pedig egyértelműen 1725 utáni, ez ugyanis eskütétel terhe alatt tiltja el a diákságot a vezetőik elleni szervezkedéstől, indoklásképpen egy 1676-os, és napra

lábu kerék aſtal. A Coetus vörös Ládája bennevalokkal. A' Museumban lévő Theka, az egyik Globus, És egynehány darab Könyvek és Mappák. Ez van belé írva: *Liber coetus Papensis*. PREI. A pápai református egyházközség II. sz. jegyzőkönyve. 1755-1797. 5.

¹² 1758. július 9. 2. pont vége: Tiszteletes Kun János senior Uramnál lévő könyvek is pedig haza hozattassanak. Uo. 16.

¹³ 1755-től volt presbiter, 1768-tól az egyházközség főgondnoka, 1761-ben és 1770-ben a pápai egyházmegye gondnoka is. 1784 novemberében halt meg. PREI. A pápai református egyházközség I. sz. jegyzőkönyve. 1720–1785. 151, 172, 175. PREI. A pápai református egyházközség II. sz. jegyzőkönyve. 1755-1797. 13. PREI. A pápai református egyházközség IV. sz. vegyes anyakönyve 1783-1824. 387.

¹⁴ 1787. december 7. A' Pápai Reformata avagy Helvetiai Confessiön lévő Szent Ekklesiának substantiai, mellyek néhai Tekintetes Nemes Vitézlő Sándor Gergely volt Fő Curator Urnál állottak, most halála után ekképpen inventáltattak 's találtattak: I. A' Régi Oskola könyvei. 1. *Liber legum coetus Papensis*. In *quarto*. Dupplex exemplar. DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. 1784:26.

¹⁵ Az eredetiben fennmaradt második törvénykönyv jelzete: DREL I. 7. g. Pápai református kollégium felvételi könyve I. kötet (1797-1850/51.).

¹⁶ Az 1585-ös törvényszöveg a XVI-XVII. századi kiegészítésekkel együtt fordítással és magyarázatokkal együtt: KIS 1896. 15-44.

¹⁷ KIS 1896. 27-28, 79.

¹⁸ Fordítással és magyarázatokkal publikálva: KIS 1896. 80-86.

pontosan egy 1725. november 20-án kitört diáklázadást is említve.¹⁹ A 14. oldalon található előszó második bekezdése is már a XVIII. század elején keletkezett, hiszen az 1703–1704-es eseményekről, az 1705-ös toronyépítésről és az 1710-es építkezésekről tudósít.²⁰ Valószínűleg későbbi a 15. oldalon a senior és a contrascriba, a 16. oldalon pedig a törvényeket aláírók eskümin-tája is.²¹

A kötet tartalmának és a benne található szövegek keletkezéstörténetének ismertetése után újra elérkeztünk kiinduló kérdésünkhöz: mikor kezdték másolni a kötetet? Ezt követően pedig milyen szakaszokban folyt a további másolás?

A kollégium történetének kutatói ezekre a kérdésekre különféle válaszokat adtak: a szakirodalom a törvények és az addig terjedő subscribens-névsor megőrkítését hol az 1720-as, hol az 1730-as évek közepére teszi. A továbbiakban az eddigi nézetek helyességét tesszük mérlegre: a kötet különféle kezektől származó írásképeit vizsgáljuk,²² következtetéseinket más források tudósításaiával összevetve. Ezek segítségével igyekszünk egyértelműsíteni és pontosítani az első másolás, majd a többi másolási szakasz dátumát.

A vizsgálódást kezdjük Kis Ernő datálásával. Ő a legkorábbi részek másolását 1724-re, Csuzi Cseh János rektorsága idejére teszi, a kiegészítések hozzáírását pedig 1724 és 1729 közöttre, Újvári András rektorsága idejére keltezi, bizonyítékul a másolók írásképeit hozva fel.²³ Adódik tehát a feladat, hogy először vegyük tüzetesen szemügyre a kötetben látható kézírásokat.

Mindenekelőtt különbséget kell tennünk az **első másolás** és a **későbbi, utólagos másolások** között. Az előző alatt értjük azt a folyamatot, melynek során először másolták le az eredeti törvénykönyvet a diákok addig beírt neveivel együtt. A második azokat az időről időre bekövetkező másolásokat jelenti, melyek során az előző másolások óta bekerült aláírásokat vezették át a másolati kötetbe.

Az első másolás sem egy kéz munkája. Az íráskép alapján négy másoló működhetett. A másolás folyamata a következőképpen rekonstruálható:

¹⁹ Fordítással és magyarázatokkal publikálva: KIS 1896. 78–80.

²⁰ Hivatkozik rá LAMPÉRT 1931. 33, 35. Az itt kifejtettek egybevágóak Tóth Endrének az 1705–1710-es építkezésekről más források alapján leírt megállapításaival. TÓTH 1941. 111–114. A bejegyzés szövege, mint már fentebb említettük, a függelékben 1. sz. alatt olvasható.

²¹ A három eskümin-ta szövegét függelékben 2-4. sz. alatt közöljük.

²² Itt kell előrebecsánom, hogy a különféle kezek által írt szakaszokat igen nehéz egyértelműen elkülöníteni. Ugyanaz a személy is tud különféle külalakú szövegeket készíteni, hiszen nem ugyanolyan írásképet produkál, ha fáradt, vagy ha kipihent, ha van ideje szépen formálni a betűket, vagy ha az idő sürgeti, ha folyamatos szöveget ír, vagy ha csak felsorolást, ha jó a tolla vagy a tintája, vagy éppen gyenge minőségű, stb. Csak olyan esetekben merem feltételezni különböző kezek munkáját, ha a különbség szignifikáns.

²³ KIS 1896. 15, 86.

1. „A” másoló egyhuzamban leírta a törvények I., általános részét, vagyis mind a 24 törvényt (17–30. old.). Ezek, mint korábban ismertettük, részint az 1585-ös megfogalmazás eredményei, részint XVI–XVIII. századi kiegészítések. Miután a 24. törvényben világosan említve van az 1725. november 20-i diáklázadás, egyértelműen leszögezhető, hogy a másolás kezdetének legkorábbi időpontja ez után a dátum után kellett, hogy legyen.
2. A munkát „B” másoló folytatja, aki egy üres lap (31–32. old.) kihagyásával nekiáll a törvények II., speciális (tisztviselőkre vonatkozó) részének másolásához. Eljut a 4. szakasz végéig (az osztálytanítókra vonatkozó V. törvény vége; 33–43. old.)
3. Ekkor azonban az eredeti törvénykönyvhöz csatolt további kiegészítések kerülnek a kezébe. Némi „műtétet” hajt végre a köteten: a kötet fűzéséből megállapítható, hogy 34. és a 39. oldal között eredetileg csak egy üres lap volt (ez választotta el a rektorra és a seniorra vonatkozó részeket). Ezt a lapot kivágta úgy, hogy a fűzés mellett egy vékony csíkot meghagyott belőle. Ehhez ragasztott hozzá egy dupla lapot, melyen „C” kéz írásával szerepeltek az utólag fellelt kiegészítések, vegyesen az általános és a speciális részhez: a senior és a contrascriba feladatáról szóló újabb passzus, az általános rész XII. törvényéhez illesztett három, a XIV. törvényre vonatkozó kettő, majd ismét a XII. törvényt bővítő újabb egy szakasz, végül a *vigil* (éjjeliőr) kötelességéről szóló három pont (35–38. old.). Az így összeállt szövegegyüttest oldalszámokkal látta el (1–24; ez nem egyezik az általunk használt, a teljes kötetet felölelő, utólagosan készített oldalszámozással!). Az akkori kezdőoldal (*Leges illustris scholae Papensis*, a mi számozásunk szerinti 17. oldal) lett az 1., az üresen hagyott lapnak (31–32. old.) nem adott számozást, viszont belevette az általa beragasztott pótlapot is (ez nála a 16–19. oldal), végül 24-es oldalszámot kapott az akkori utolsó oldal (a mi számozásunk szerinti 43.)
4. Ezután ugyanő, tehát „B” másoló folytatta, és be is fejezte a tisztviselőkre vonatkozó különös részt (43–54. old.), és bemásolta a záradékot is (54. old.) Ezt a szakaszt már nem oldalszámozta tovább. Egy lap (55–56. old.) kihagyása után nekifogott az aláíró diákok névsora másolásának is, 1585-től az 1654-es év közepéig jutott el (57–68. old.)
5. A névsor másolását egy újabb, „D” kéz folytatta 1654. második felétől 1683. utolsó harmadáig (69–77. old.).
6. Ezután megint „A” másoló folytatta a névsort 1683 végétől 1724. márciusáig, Csuzi Cseh János rektorságának végéig (77–92. old.). Alighanem ugyanekkor másolhatta a bevezetést (14. old.), valamint a senior és a contrascriba eskümintáját (15. old.) a törvénykönyv szö-

vege elé. Talán ő kezdi el a díszes címlap (13. old.) rajzolását is, de ez végleg félbemarad.

7. Újra „A” kéz vette át a tollat. Először az aláírók eskümintáját írja be a törvénykönyv szövege előtti egyetlen üresen maradt oldalra (16. old.), majd befejezi az akkor még hátralévő maradék szöveg, vagyis az Újvári András rektorságának kezdetétől addig aláírt diákok nevének bemásolását (93–96. old.) Minthogy ez a rektori hivatalviselés még nem ért véget, a címben kihagyta a záró dátumot.²⁴ **Ez a kihagyás egyértelműen bizonyítja, hogy az első másolás itt lezárult.**

Az 1. pontban láthattuk, hogy az első másolás *terminus ante quem*-je 1725. november 20. De mi az a végső dátum, amire biztosan elkészült?

Erre a kérdésre a választ az **utólagos másolások** első készítőjének a tevékenysége adja meg, aki Újvári András rektorságának vége, 1729. november 29. után másolta be azoknak a neveit, akik még ebben a rektori időszakban, de már az első másolás befejezése után írtak alá (96. old.; kézírása alapján talán azonos „D” kézzel). Lejegyzett még 13 nevet, majd a cím kihagyott részébe beírta Újvári András rektorságának záró dátumát,²⁵ végül ennek a rektori időszaknak az összes neve mellé (tehát még az első másolás során lemásolt nevek mellé visszamenőlegesen is) odaírta aláírásuk napi dátumát. Feltételezésünk szerint az a gyakorlat, hogy a diákok keltezték is aláírásukat, Újvári András rektorságával kezdődhetett, de az első másolás során, mint-hogy korábban ez nem volt gyakorlat, a dátumokat „B” kéz még elhagyta, ezt utólag kellett pótolni. (Egy esetben másolónk még korábbi név mellé is írt dátumot, igaz csak évszámot: emlékezett rá, hogy az 1724-ben, Csuzi Cseh János rektorsága idején aláírt Szili István 1729-ben meghalt Sárospatakon.)²⁶ És milyen dátum került az első másolás során utolsónak leírt név, Laki Gergely neve mellé? **1728. augusztus 12.** Az első utólagos másoló Kis Mihállyal és Nagy Istvánnal folytatja a névsort, az előző név mellett az *idem* (ugyanaz) szó, a második mellett 1729. március 10-i dátum szerepel. Amennyiben az *idem* helyénvaló, úgy napi pontossággal meg tudjuk mondani az első másolás zárónapját, ha Kis Mihály neve mellett eredetileg nem szerepelt bejegyzés, csak az első utólagos másoló töltötte ki az *idem* szóval a hiányt, akkor is legkésőbb 1729. március 10-ig lezárult az első másolás.

Talán kissé nehézkes és hosszadalmas eszmefuttatásunk végül meghozta gyümölcsét: az első másolás nem kezdődhetett 1725. november 20-a előtt, és 1728. augusztus 12-én (de mindenképpen 1729. március 10-e előtt) zárult le. Mivel mindössze 80 oldalról van szó, a másolási folyamat nyilván nem vett

²⁴ *Rectore clarissimo domino Andrea Ujvári ab anno 1724. usque... hi subscripserunt.* 93. old.

²⁵ *Rectore clarissimo domino Andrea Ujvári ab anno 1724. usque 1729. diem 29. Novembris hi subscripserunt.* 93. old.

²⁶ *Patakini obiit* 1729. 92. old.

igénybe éveket, legfeljebb 1–2 hónapig tarthatott, így kimondhatjuk a végkövetkeztetést: **az első másolást 1728 őszére-telére, esetleg 1729 elejére tehetjük.**²⁷

És milyen szakaszokban történtek az utólagos másolások?

A kézírások formája alapján itt is több időszakot lehet elkülöníteni, összesen 12 kéz dolgozott 13 alkalommal.

1. Már említettük azt a másolót, aki **1729. november 29. után** befejezte az Újvári András rektorsága alatt aláírt diákok névsorát, visszamenőleg pedig beírta ezen rektori időszakra vonatkozóan az aláírások napi dátumát.
2. Egy újabb kéz írta be **1731. április 4. után** az Almási András teljes rektorsága alatti aláírók névsorát.
3. Valamikor **1735 nyarán** történt az újabb szakasz bemásolása. Ekkor került a kötetbe a Ladányi Miklós rektorságának (1731–1732) idején aláírt négy diák neve, valamint a Keresztúri Tuba István rektorsága (1732–1735) alatt subscribáltak nagy része. A beírás Keresztúri rektorságának vége előtt történt, ezt bizonyítja, hogy a címben kimaradt a rektorság záró évének utolsó számjegye,²⁸ amit később is elfelejtettek pótolni.
4. A Tuba Keresztúri István rektorsága végén aláírt utolsó diák nevét már újabb kéz írta be. Ugyanő kezdte el bemásolni Szoboszlai István rektorságának (1735–1739) diáknévsorát is, de csak az első harmad végéig jutott, ezek szerint **1736 körül** dolgozhatott.
5. Ezt a szakaszt már a következő másoló fejezte be, aki egyhuzamban dolgozva Pápai M. Mihály rektorságán (1739–1740) túl eljutott Göböl Gáspár rektorságának (1740–1744) majdnem feléig, tehát **1741–42-ben** működhetett.
6. Az újabb másolás **1746-ban** történt: ekkor Göböl Gáspár rektorságának második fele, Baranyi Péter rektorsága (1744–1745) és Kun János rektorságának (1745–1752) első éve került a kötetbe.
7. **1748 végén vagy 1749 elején** másolta egy újabb kéz Kun János rektorságából az 1746-os év nagyobb részének, az 1747-es és 1748-as éveknél az aláírásait.
8. A következő másoló **1750 végén vagy 1751 elején** jegyezte be az 1749–50-es éveket.

²⁷ Feltételezésünket alátámasztja még egy megfigyelés. Mint már említettük, a kötet első és utolsó oldalain tollpróbák láthatók. A sokszor zavaros latin és magyar szavak, félmondatok között az 1. oldalon évszámok is feltűnnek (1733, 1747). Ezek közül **a legkorábbi egy 1729-es évszám.**

²⁸ *Rectore clarissimo Stephano [Tuba] Kereszturi ab anno 1732. die 3. Martii usque ad annum 173 . subscripserunt hi sequentes.* 98. old.

9. Ugyanez a kéz, de a tinta eltérő színéből láthatóan máskor, nyilván **1751 végén vagy 1752 elején** másolta az 1751-es évet.
10. Az adászteveli korszakot megelőző utolsó, 1752-es év aláíró diákjainak nevét **talán még 1752-ben** másolta be egy újabb kéz, de ez törtenhetett később is.
11. Nagy szünet után, **1786 végén vagy 1787 elején** működött a következő másoló. Munkájának eredménye egy krónikaszerű bejegyzés, mely az 1752-es év eseményeit rögzíti, majd a kollégium talpraállását beszéli el az 1783–1785-ös években, végül bemásolja az 1785-ös és 1786-os évben aláírók névsorát.
12. Csépan János rektorságának (1786–1790) időszakát, az 1787–1790-es évek diáknévsorát újabb kéz másolta be, alighanem egy lendülettel, valamikor **1790 végén**.
13. Végül **1791-ben** ismét más személy írta be az azévi aláíró diákok nevét.

Az 1791-es évvel a subscribált diákok névsora megszakad. Ahogy korábban említettük, 1797 után az új törvénykönyv életbe lépésével többé nem írtak alá az eredeti első törvénykönyvben, így funkcióját veszítette ez a másolati kötet is. Utóéletéhez azonban az is hozzátartozik, hogy ezután más feladatot kerestek neki. Hogy ne maradjon kihasználatlanul a rengeteg üresen maradt oldal, amint már említettük, **1798 és 1803 között** egy sor iskolamesteri és segédtanítói díjlevelet (181–227. old.) másoltak bele. Itt is legalább három vagy négy kéz működött.

A kötet kézírásainak tanulmányozása után tehát módosítanunk, finomítanunk kellett Kis Ernő datálását. Most vizsgáljuk meg Trócsányi Zsolt keltezését, mert az ő következtetései más források vizsgálatát is szükségessé teszik.

Trócsányi Kis Ernővel szemben 1735 tájára helyezi kötetünk keletkezését, legalábbis az első másolás idejét. Érvei meglepőek: mivel dátumszerűen csak ez a kötet említi, kétségbe vonja az 1725-ös diáklázadás tényét. Ő Szekér János 1733-ban keletkezett költeménye és egy keltezetlen irat részletes beszámolója nyomán **1732-re** tesz egy összeesküvést, ezzel hozza kapcsolatba az 1730-as évek közepén a törvények kiegészítését és ebből következően a kötet első másolását is.²⁹

Hivatkozott forrásait tüzetesen megvizsgálva el kell vetnünk az általa megjelölt időpontot.

Először is semmi okát nem látjuk annak, hogy ne higgyünk a 24. törvényben szereplő dátum hitelességében.³⁰ Más forrás ugyan nem említi ezt az időpontot, mégis vannak rá közvetett bizonyítékaink.

²⁹ TRÓCSÁNYI 1981. 66., 83–84.

³⁰ Kis Ernő mellett Tóth Endre is tényként kezeli. TÓTH 1941. 161.

1. A Trócsányi által is említett keltezetlen irat, mely részletesen leírja egy diákzenndülés előzményeit, lezajlását és következményeit (**6. sz. dokumentum**). A levél ismeretlen írója, alighanem az egyházközség egyik presbitere talán az iskola patrónusai részére foglalja össze a történeteket. Előzményként azt az iskola nagy szegénysége miatt született rendeletet hozza fel, mely szerint a togátus ifjak büntetés-pénzeit, valamint borjővedelmük és a neutralisták által gyűjtött pénzbeli adományok egyharmadát ezentúl az egyházközség perceptorának kell átadniuk, akik közös szükségleteikre költi ezeket az összegeket; közöttük csak a borjővedelem és az adományok kétharmadát lehet szétosztani. A háborúság akkor tört ki, mikor az **azon a nyáron** a Dunán és Tiszán túlra küldött legátus diákok visszatértek Pápára, és gyűjtött pénzüken osztozkodni kezdtek. Ezután részletesen leírja a lázadó diákok vitáit a rektorral, majd a presbitériummal, végül a tényt, hogy **november 20-án 24 diák** elhagyta az iskolát. Az eset következménye az lett, hogy a diákokat kizárták, elhatározták, hogy őket soha vissza nem veszik, **ezentúl pedig a törvényeket aláíró diákoknak esküt is kell tennie** többek között arra, hogy nem fognak összeesküvést szőni az előjárók ellen.
Figyelemre méltó, hogy a levél az összeesküvés lefolyására ugyanazt a napot jelöli meg, mint a 24. törvény, csak az évet nem írja. A diákok létszáma is majdnem megegyezik a két leírásban: itt 24, ott 25 lázadó szerepel.³¹ Ezek a tények a törvénykönyvben szereplő dátum hitelességét erősítik.
2. A pápai egyházközség első presbitériumi jegyzőkönyve a lázadásról nem szól. 1725. január 29-én azonban részletesen leírja a fenti levélben is szereplő határozatokat a különféle jövedelmek megosztási arányairól, teljes összhangban a levél tartalmával (**5. sz. dokumentum**).³²
3. Fennmaradt eredetiben az a megbízólevél is, amit Bakó János, a pápai kollégium seniora, Csuzi Cseh József és Naszályi István pápai lelkészek, valamint Újvári András rektorprofesszor írt alá a távolba indult pápai legátus diákok részére. Egyetlen dátum szerepel rajta: az ekkor lelkészi szolgálatától már visszavonult, Dunapatajon lakó Pathai János alsódunamelléki püspök³³ a megbízást még megfajeli egy újabb ajánlással 1725. szeptember 1-én.³⁴ Ezek után kezdődik a legáció,

³¹ A törvénykönyv 24. cikkelyének ide vonatkozó részlete: *Ita nec dissimiliter factum est anno 1725. die 20. Novembris juvenes numero 25 coniuratione et conspiratione se se iterum foede maculantes (exceptis quinque personis, quatuor eorum tum temporis absentibus, unoque eorum consortio se illico eximente) omnes scholam nostram proterve deservissent...* 29. old.

³² Tartalmilag ismerteti TÓTH 1941. 161-162.

³³ ZOVÁNYI 1977. 461-462.

³⁴ *Ezen Supplicans Ifjakat Esmérvén amaz Regen Fundalt és sok szenyvedéseket latott Ecclesia*

mely a Hajdúságra, Bihar vármegyére és a Nagykunságra terjed ki, útvonala szépen rekonstruálható a pénzadományokat rögzítő bejegyzésekből (főbb pontjai: Hajdúbagos, Kónya, Biharpüspöki, Diószeg, Székelyhíd, Szalacs, Ábrány, Kaba, Püspökladány, Karcag, Kunmadaras, Kunhegyes, Törökszentmiklós; majd Dunapatajra kanyarodik). Eszerint a keltezetlen levélben említett azévi nyári Dunán és Tiszán túli legáció valóban megvalósult, a legátusok november közepére vissza is térhettek Pápára.

Ezek alapján bizonyítottnak vehetjük az 1725-ös diáklázadás tényét. Az eskü bevezetésére sor is került, amit éppen az bizonyít, hogy az első másolási folyamat vége felé be is került kötetünkbe az aláíró diákok esküszövege (**4. sz. dokumentum**).

Trócsányi helytelen dátumozásának azért van némi alapja: 1733-ban ugyanis valóban volt **egy másik diáklázadás!** Ennek emlékét két forrás tartotta fenn:

1. A pápai egyházközség legkorábbi jegyzőkönyvének 1733. évi bejegyzései. Talán ennek a zendülésnek előzménye már az 1732. január 14-i elmarasztaló ítélet is, mely a kollégium diákságának pénzét elsikkasztó Szalai György senior és Eöry György contrascriba ügyében született.³⁵ 1733. április 7-én a jegyzőkönyv arról tudósít, hogy új cikelyekkel bővítették a törvénykönyvet, és ezeknek magyarázata is megtörtént.³⁶ Április 9-én már utólag értesülünk arról, hogy előző nap milyen felkavaró események történtek. A presbitérium akkor is a diákság fegyelmének megszilárdítása érdekében ülésezett. A diákok egy része pontosan nem tudni, mi okból, fellázadt és az esti órákban elhagyta az iskolát. A 9-ei ülés példát akar statuálni: a lázadókat örökre ki akarja tiltani a kollégiumból, sőt a többi magyarországi tanintézetből is, deákságának létszámát pedig 20 főben maximálja (**7. sz. dokumentum**).
2. Szekér János diák „Szomorú ének”-e, mely meglehetősen patetikus stílusban sírja el a kizárt diákok fájdalmait. Irodalmárok számára ta-

Seminariumabul valoknak én is a szentek szeretetenek ajánlom. Most vagyok az idő, melyben szükséges a kegyesség gyakorlására a szenteknek forró buzgósága, most vagyok az idő, melyben kiváltképpen való módon egymásunknak terhet hordozzuk. Ne nezzé tehát közönlünk ki ki csak azt, ami magaje (alítván, hogy neki jól legyen dolga), hanem ami mase is, mert az úgy közös, a terehnek viselése is közös, azért ezekkel kiváltképpen jól tegyünk. 1725. Pathaini, 1. Septembris. Vegzetes Farat idejű Pathay János. DREL III. 62. e. Pápai református egyházközség iratai, Liszkay-gyűjtemény, 174. sz.

³⁵ PREI. A pápai református egyházközség I. sz. jegyzőkönyve. 1720–1785. 67–71.

³⁶ ³¹⁰: Bizonyos Scholabeli Törvényeknek nemelly addalt Articulusok szerint leendő büvöztetése el olvasások után ratificaltottattak lévén Explanatiojais el vegesztetett. PREI. A pápai református egyházközség I. sz. jegyzőkönyve. 1720–1785. 67.

lán érdekes munka, de a történészek sajnos csalódva kénytelenek félretenni, mert semmi konkrétumot nem árul el a zendülés körülményeiről. Ami miatt mégis fontos számunkra, az az, hogy **címlapján szerepel az 1733. április 8-i dátum!**³⁷

A második diáklázadásról szóló jegyzőkönyvi bejegyzés adatai visszamenőleg megerősítik azt az általunk bizonyított tény is, hogy a Trócsányi által idézett keltezetlen irat valóban az 1725-ös zendülésről tudósít. Abban ugyanis még csak szó van arról, hogy be fogják vezetni az aláíró diákok eskütételi kötelezettségét, míg 1733-ban ez már létezik. Erre utal az, hogy a jegyzőkönyv a pártutó diákokat *hiti szegett Iffjuságnak* titulálja.

Ha már a diáklázadásoknál tartunk, pár szó erejéig még vissza kell térnünk a lázadó diákok megbüntetésére.

Mind az 1725-ös, mind az 1733-as zendülés után a presbitérium elhatározza, hogy példát fog statuálni, és a lázadókat örökösen kizárják a kollégium kötelékéből, sőt, második esetben az ország összes iskolájának látogatásától is el akarják tiltani őket. Mennyire vált ez valóra?

Alighanem csupán írott szándék maradt. Az 1733-as zendülés előzményei közt a jegyzőkönyv első helyen említi, hogy a korábbi (alighanem az 1725-ös) pártutás résztvevőit nem büntették meg eléggé, sokakat visszavettek, mert a patrónusok melléjük álltak. Ekkor, 1733-ban nagyon fogadkoznak, hogy ezt a hibát másodszor nem fogják elkövetni. Mindenesetre az ekkori zendülés egyetlen név szerint ismert résztvevője, a Szomorú éneket szerző Szekér János valamikor 1736 és 1739 között újból feltűnik a togátus diákok között, tehát ő megtalálta a kiskaput büntetése elengedéséhez.³⁸

A teljesség kedvéért meg kell említenünk, hogy a pápai egyházközség történetírója, Tóth Endre, aki ténynek veszi az 1725-ös diáklázadást, nem tud az 1733-asról, viszont **említ egy 1737-est**. Szerinte ennek közvetlen következménye, hogy 1738-ban „az iskolai törvényeket újra revideálják, összeírják, és azokat negyedévenként a prédikátorok, a

³⁷ [A füzet első lapján:] *Az Papai Reformata Scholábul ki jött Iffjakról Szomorú Szereztetett Ének. Az 1733. Esztendőben, azaz az Aprilisnek 8dik Napjan Ira ala. O! Széles kereksegű föld, melyly fűvekkel vagy zöld, [stb.].* [A füzet végén áthúzva:] */Irattatott ez az szomorú Ének Szekér János által, mellyel is kíván szívesen szolgálni Kő Susánának./* DREKK O. 763. (Régi jelzete: DREL III. 62. e. Pápai református egyházközség iratai, Liskay-gyűjtemény, 203. sz.)

³⁸ 1735. április 29-én még nincs a togátusok közt. DREL III. 62. e. Pápai református egyházközség iratai. Liskay-gyűjtemény, 211. sz. A Szoboszlai István rektorságának első harmadában aláírt diákok közt ott szerepel neve, ez a lista valamikor 1736 folyamán lehetett bemásolva. DREKK O. 353. 100. Egy 1737 után keletkezett névsorban szintén a togátus alumnusok közt fordul elő. DREL III. 62. e. Pápai református egyházközség iratai. Liskay-gyűjtemény, 226. sz.

rektor és a presbitérium jelenlétében a diákok előtt felolvassák".³⁹ Ez azonban tévedés.

1738. január 5-én a presbitérium valójában 14 új cikkelyt (*punctumok s regulák*) fogalmaz meg annak érdekében, hogy az elmúlt évben tapasztalt hiányosságoknak és kicsapongásoknak (*excessusok*) elejét vegyék. Ezen pontok között az első mondja ki a Tóth által említett követelményt, miszerint negyedévente nyilvánosan fel kell olvasni a *scholai írott törvényeket*.⁴⁰ Újabb zendülésre tehát a szöveg utalást sem tesz.

Most pedig lássuk oly sokat idézett forrásaink teljes szövegét! Elsőnek a kötetben szereplő azon szövegeket közöljük magyar fordítással, melyek kimaradtak Kis Ernő könyvéből. A második részben következik a többi dokumentum.

³⁹ TÓTH 1941. 163.

⁴⁰ Anno 1738. die 5to Januarii A Papai Reformata Tekintetes Nemes Ecclesia maga kárával tapasztalta az el folyt Eftendőben, de kivált leg közeleb mult eftendő folyása alatt az itt valo Gymnasiumnak es scholának mind igazgatasaban, mind abban tanult Iffiuságnak tanulásában, mind erkölctelenségekben és sokféle excessusok eránt intervenialtt nagy fogyatkozásokat, Azoknak meg orvoslására es ezután minden uttal moddal leendő el távoztatásokra a Nemes Ecclesia el végezett közönséges akaratyából Actualis Professor Szoboßlai István Uram e jövő Eftendőre ismét meg marasztatott a meg irtt Gymnasiumnak directiojára olly conditioval: hogy ő kegyelme obligaltatik a Nemes Ecclesia által communi voto determinalt es ő kegyelmek eleiben s kötelességeben adott alól meg irtt Punctumok s regulák berint mind magát alkalmaztatni s viselni, s mind dispositioja alá adott Tanulo Ifiuságot regulálni s Cathegoriaban tartani kemény szám adás alatt, es semel in semper successoris jövendőben obstringaltatnak, ugymint: Primo. Minden fertály Eftendőben a Scholai írott Törvények a Deaki Iffiuság előtt publice meg olvastassanak, egéßben azon publicatióra tartozzék reqvirálni Mester Uram Tißteletes Praedikátor Urainkat es a Nemes Ecclesianak elől jároit, a kiket kaphat s ő kegyelmek jelenlétekben publicaltassanak azon Törvények, hogy anyival inkább az Iffiuság a Törvények meg tartását magoknak inprimallyak és magok kötelességét azok berint folytassák. [...] PREI. A pápai református egyházközség I. sz. jegyzőkönyve. 1720–1785. 109.

FÜGGELÉK

I.

AZ ELSŐ TÖRVÉNYKÖNYV EDDIG PUBLIKÁLATLAN RÉSZEI

1.

*A törvénykönyv bevezetésének második bekezdése**Lelőhely: DREKK O. 353. 14.*

Antequam autem leges istas ingrediaris, Providentiam Divinam pro nobis mire in illis motibus excubantem animadvertas. Urbs nostra flagrabat igne et ferro anno 1704 pressa, tamen palma nostra, locus scilicet studiis simul et cultui sacer isto sub pondere modo sequenti crevit: anno 1703. auditorium commune, eidemque subiectis cum duabus cameris restauratum, anno 1705. turris ad angulum occidentalem dicti auditorii cum campanis eiusdem duabus ex fundamento erecta, anno 1710. oratorium et schola universa secundum hanc modalitatem et formam extructa, reparata et reformata est ex speciali et admiranda DEI cooperatione.

Mielőtt pedig hozzáfognál ezen törvények [olvasásához], figyeld meg, milyen csodásan vigyáz ránk az isteni gondviselés ezekben a történetekben. Városunk tűzzel és vassal pusztítva leégett az 1704. esztendőben, azonban pálmánk, tudniillik a tanulmányoknak és az istentiszteletnek szentelt hely ezen súly alatt a következőképpen növekedett: 1703-ban helyreállítottuk a közös előadótermet a hozzá csatlakozó két szobával együtt, 1705-ben az említett előadóterem nyugati sarkánál az alapoktól kezdve tornyot állítottunk két haranggal, az 1710. esztendőben pedig az előadóterem és az egész iskola lett a jelenlegi módon és formában felépítve, kijavítva és megújítva Isten különleges és csodálatraméltó segítségével.

2.

*A senior esküszövege**Lelőhely: DREKK O. 353. 15.*

FORMULA JURAMENTI SENIORIS

Ego N. N. senior illustris scholae Papensis liberis condiscipulorum et quorum interest suffragiis electus sancte juro et polliceor me immediate ab humillimo (a clarissimo) domino scholae rectore depensurum, reverendis, clarissimisque dominis, ut et generosis dominis patronis omnem in Domino obedientiam praestitutum, praedictorumque omnium, sed praecipue rectoris honorem et famam hic et ubivis conservaturum, defensurum,

totiusque scholae famam a malevolorum iniuria et sannis tuiturum, contra haec igitur, aut his similia facientem scholae praesentis temporis rectori absque personarum respectu mature significaturum, communitatis bonorum fidei meae commissorum serio curam habiturum, temporeque suo rationem redditurum, distributurum, omnibus denique justum et aequum moliturum, in cunctis non privatum, sed publicum bonum intenturum, quaesiturum. Haec omnia vel his similia pro virili et quantum naturae infirmitas patitur, facturum, effecturum, sancte juro et polliceor. Sic me Deus omnipotens maximus trinus adiuvet.

A SENIOR ESKÜMINTÁJA

Én, N. N., a pápai híres iskolának a tanulótársak és minden érdekelt szabad szavazataival megválasztott seniora szentül esküszöm és fogadom, hogy közvetlenül az iskola igen alázatos (igen jeles) rektorának fogom magam alárendelni, a tisztelendő és igen jeles [lelkész] urak, valamint a tekintetes patrónus urak felé az Úrban teljes engedelmességet fogok tanúsítani, a fent említettek, de kiváltképpen a rektor becsületét és hírnevét itt és bárhol meg fogom őrizni és védeni, az egész iskola jóhírét a rosszakarók rágalmaival és gúnyolódásaival szemben meg fogom oltalmazni, sőt ezeket [a rágalmakat és gúnyolódásokat] és azt, aki ilyesfélét tesz, tekintet nélkül azok személyére a jelenlegi rektor-nak idejében jelenteni fogom, a közösség rám bízott javainak határozottan gondját fogom viselni, amikor itt az ideje, arról el fogok számolni, abból osztani fogok, végül mindenkinek azt fogom nyújtani, ami jogos és méltányos, mindenben a köz, és nem az egyén javát fogom megcélozni és keresni. Szentül esküszöm és fogadom, hogy mindezeket és ilyesféle dolgokat tehetségem szerint fogom megtenni és végrehajtani, amennyire az emberi természet gyengesége lehetővé teszi. A háromságos, mindenható és hatalmas Isten engem így segítjen!

3.

A contrascriba esküszövege

Lelőhely: DREKK O. 353. 15.

FORMULA JURAMENTI CONTRASCRIBAE

Ego N. N. contra-scriba (thesaurator) illustris scholae Papensis similiter electus tanquam fidelis post senio-rem scholae officialis etiam sancte juro et polliceor me immediate ab humillimo (a clarissimo) domino scholae rectore depensurum, aliis quoque omnibus, quibus debeo, debitam in Domino obedientiam praestiturum, omnia denique meum officium spectantia

fideliter, gnariterque in omnibus pro viridi effecturum. Sic me Deus⁴¹ omnipotens maximus trinus adiuvet.

AZ ELLENŐR ESKÜMINTÁJA

Én, N. N., a pápai híres iskolának hasonlóképpen megválasztott ellenőre (kincstárnoka) mint a senior után következő felelős tisztviselő szentül esküszöm és fogadom, hogy közvetlenül az iskola igen alázatos (igen jeles) rektorának fogom magam alárendelni, mindenki más felé, akinek kötelességem, az Urban illő engedelmességet fogok tanúsítani, végül a hivatalomra tartozó minden dolgot hűségesen, hozzáértően, teljességgel tehetségem szerint fogok megtenni. A háromságos, mindenható és hatalmas Isten engem így segítjen!

4.

A törvényeket aláírók esküszövege

Lelőhely: DREKK O.353. 16.

FORMULA JURAMENTI SCRIBENDORUM

Ego N. N. in numerum togatorum reformatorum scholae Papensis de novo receptus sancte juro et polliceor me meis praelatis, utpote clarissimo domino scholae professori, reverendis ac clarissimis ecclesiae pastoribus, necnon perillustribus ac generosis dominis ecclesiae ac scholae curatoribus ac patronis omnem in Domino obedientiam exhibiturum, eorum constitutionibus publicum ecclesiae ac scholae bonum concernentibus nullo modo, nullove unquam tempore refragaturum, neque ullam unquam conspiracyem, coniurationem vel quamcunque turbulentam seditionem intra vel extra moenia scholae per me vel per alios moliturum, moturum, promoturum, quin immo illicitas et semper vetitas eiusmodi conspiracyes et coniurationes, si quas fors per quorundam petulantiam vel quamcunque exorbitantiam (quod tamen Deus omnipotens maximus avertat) aliquando excitari contingeret, unacum earundem authoribus ac fautoribus mature, et quamprimum mihi innotescerent, iis, quorum interest, subindicaturum, bona fide revelaturum, meque a talibus semper alienum verbo ac ipso facto exhibiturum, meorumque doctorum ac patronorum, totiusve scholae honores ac existimationem apud quosvis etiam post meum ex hac schola excessum semper et ubique conservaturum, legibusque huiusce scholae, quibus me sponte subieci, conformiter, quantum naturae infirmitas patiat, victurum. Sic me Deus trinus et unus adiuvet. Amen.

⁴¹ A szó után hibásan: *l{rinus}*.

AZ ALÁÍRÓK ESKÜMINTÁJA

Én, N. N., újonnan befogadva a pápai református iskola tógás deákjainak sorába szentül esküszöm és fogadom, hogy az Úrban teljes engedelmességet fogok tanúsítani előljáróim, közelebből az iskola igen jeles professzora, az egyház tisztelendő és igen jeles lelkipásztorai, továbbá az egyház nemzeti és vitézlő gondnok és patrónus urai irányában, az egyház és az iskola közjavára vonatkozó rendelkezéseikkel semmilyen módon, soha nem fogok szembeszállni, és soha semmiféle szervezkedést, összeesküvést vagy bármiféle zavart keltő vizályt az iskola falain belül vagy kívül egyedül vagy másokkal nem fogok kezdeményezni, támasztani és elősegíteni, sőt inkább idejében, amint számomra ismeretessé vált, azoknak, akikre tartozik, jelenteni fogom, és őszintén fel fogom fedni az illetén meg nem engedett és mindig tiltott szervezkedéseket és összeesküvéseket, ha történetesen ilyenek esetleg bárkik romlottsága vagy bármiféle kilengés révén (amelytől a mindenható és hatalmas Isten tartson távol!) valaha is támadnának, azok értelmi szerzőivel és pártolóival egyetemben, és magamat az ilyenektől szóban és tetteleg mindig el fogom határolni, mestereim és patrónusaim, valamint az egész iskola becsületét és jó hírnevét ezen iskolából való távozásom után is bárki felé mindig és mindenhol meg fogom őrizni, ezen iskola törvényeivel, melyeknek önként alávetettem magam, összhangban fogok élni, amennyire az emberi természet gyengesége ezt lehetővé teszi. A háromságos egy Isten engem így segítjen!

II.

A TÖRVÉNYKÖNYV DATÁLÁSÁT SEGÍTŐ EGYÉB FORRÁSOK

5.

1725. április 29.

A pápai egyházközség presbitériumának határozata a tógás deákok és neutralisták egyes jövedelmeinek felosztásáról.

Lelőhely: PREI. A pápai református egyházközség I. sz. jegyzőkönyve. 1720–1785. 28–31.

Die 29. mensis Aprilis anni 1725. post Divinam elől jaro Uraimék feles számmal ben maradván et de bono publico egymás között Consultalodván intercetera adták elől magukat Scholánk közep renden lévő tagjai, az kik közönséges nevezettel Neutralistaknak hivattatnak, kikis ad magnum numerum accrescálván, hogy azoknak, tam videlicet praesentium, quam futurorum subsistentiájok és intertentiojok successivis temporibus vigialhasson és megmaradhasson, communi dominorum patronorum voto et suffragio Concludáltatott, hogy ennek utanna a Neutralistáknak, mostaniaknak es jövendőknek az eddig abusive practicalt divisiót abrogaltatván az koldulás által Congerált summát mind eddig szokások volt magok között föl osztani, szabad nem leszen, hanem mihelyen az Exmissusok hazajönek,

mindgyárt a ki kodult pénzt addig senkinek sem adván, sem nem distrahálván Scholánk directorának, mostaninak, ugy jóvendőbeliknekis, mitt, mennyit s hol, kitül kódultanak, bona fide számot adván, és az nálok levő Instantiarais Íráskeppen föl jegyeztetni szokott Registrummal Liqidálván az illetén keppen Őszve számlált pénzt föllyeb irt Scholánk Directora kezéhez adni tartozzanak, a kiis azon summátt három egyenlő reszekre elosztván egyik tertialitássátt pro fundo subsistentiae Perceptor Uram kezéhez adván kétt tertialitássátt közöttök föl oszthassa. Hoc per expressum declarato, hogy ha mi pium legatum kész pénzül nekiek hagyattatnék, az az sine ulla directione vel divisione aliquali meg irt Perceptor Uram kezéhez pro fundo subsistentiae eorundem vel comparatione necessariorum requisitorum administraltossék, mellyetis Perceptor Uram sequestre conserválván, és az erogatakatis mint szintén másokbul Conscribálván, azokrulis Számot adni tartozik.

Nem különbet értvén az Eőreg renden lévő Togatus Iffjak részérülis, tudniillik hogy aminémű pium legatum a dato praesentium a Schola Számara vagy specificae a Deákok számára inter veniál, ennek utanna az Scholanak közönseges szükségére fordíttassék, és az Deákok között tempore divisionis fölne osztattassék, Ide értettetvén azis, hogy az Iffjak az eleikben írott törvénynek által hágásáért Incurralni szokott Büntetéstis, a mint eddig szokták, fölne oszthatyák, hanem azis, mint szintén a főnt meg irt pium legatum, megyen intacte Perceptor Uram kezéhez a főnt meg irt szükségre nézve, tartozván a Senior meg irt Perceptor Uramnak arrulis minden héten szoros számott adni. Továbbá Esztendőnként Patronus Urak s több Istenfélő hivek adakozásából a' minémű Bor béli jövedelmek vagyon az Iffjaknak, azis eddig ugy tapasztaltatott, hogy azon Bort ki arultatván nulla habita ratione publici maguk között az árrát föl osztották, azért, hogy ezis tovább ne légyen, egyet értvén azon Bor ki arultatás véget Perceptor Urammal, mihelyt ki arultatik, harmad részétt eő kegyelmének assignálván a' Schola közönseges Szükségére, a kettei reszitt lesznek szabadok equaliter subdividálni, Mellyeketis Perceptor Uram a Föllyeb meg irt mod szerént Conserválni és rola Számott adni tartozik.

6.

Keltezés nélkül [1725. december]

Ismeretlen levélíró ad tájékoztatást a pápai kollégiumban nemrég lezajlott diáklázadás előzményeiről, lefolyásáról és következményeiről.

Lelőhely: DREL I. 1. b. Dunántúli református egyházkerület ügyviteli iratai. XVIII:62.

Megjegyzés: A vastag betűs részek a tanulmány szerzőjének kiemelési.

Minemű szomorú Casus esett a felsőbb napokban Oskolánkban az öregeb renden lévő Deák Ifjaknak excessusuk által, annak hire el hatott talán eddig

a Kegyelmetek füleire, amellynek eredete s processusa miképpen lett légyen, a sinistra informatiokbul következhető praeiudiciumoknak el távoztatására illendőnek ítéljük Kegyelmeteknek eleibe terjeszteni. A dolog ebben vagyon, hogy Scholabéli Ifjaink, mind az öregeb s mind a közép s alsób renden valok feles számmal lévén, mint hogy sok felől, s kivált az Őrség felől – Oskolák arra nem lévén – sok fiak tanulásnak okáért, amidőn se kölcségek, se tudományokban annyira való fundamentomok, hogy Collegiumokba mennyenek, nincsen, ide confugiálnak, és avagy csak addig, míg fundamentomot vetnek, itt subsistálni kívánnak, kiketis ha nem recipiállunk oda, az honnet néha más felekezetből lévő szüleik vagy Attyokfiainak akarattyok ellenis ki jönnek, ismét relábálnak. Jóllehet minden tehetségünkkel foveálljuk, tápláljuk s taníttjuk őket, mind azonáltal mind a Vallásért munkájoktul el tilalmaztatott szamos mester Embereknek közzülünk való ki bontakozása, s mind kivált a felsőb Esztendőkben meg háborított Lelki Szabadságunknak helyre allításának, vagy csak ugyis, amint vagyunk, meg tartattatásának feles kölcségekkel járó munkálódása, s Az időnekis mostohasága és szüksége miatt nem kevéssé enerváltatott Ecclesiánk nem lévén elég-séges arra, hogy ennyi számbul álló Ifjuságnak közönséges subsistentiáját maga erejével procurálhossa, és minden szükségait pótolhassa, gondolkodtunk alkalmas időtül fogva azon, miképen lehetne magunktul telhető beneficium, mind másoktul reménlhető subsidium által ezen oskolának mentül job rendel s jobb modalitással való conservatioja.

Gratanter azt recognoscallyuk, hogy a' Dunán innen avagy csak a' szomszédóságossabb helyekben lévő Tiszteletes Atyák s azoknak hűségek-re bizattatott Szent Eklesiák buzabéli benefitiummal (!) esztendőnként szépen succurrálnak, mint ez esztendobennis, az majd reménségünk felett meglett. Melly eránt miis olly rendelést állítottunk fel, hogy mind a sütésben, mind a sütésre ki adandó lisztben bizonyos mérték és proportio tartatnék, ugy hogy a kevés annona az Alumnusoknak libituma szerint szükségtelenül kivált idő nap előtt ne distraháltassék, hanem a szűkebb s mértékletesebb véle való élés és demendum által mentől tovább lehet, annak conservatioja procuráltassék, de ez nem teczett nékiek.

Előttünk forgatván pedig azt, hogy mint hogy ezen buzabéli benefici-ummal akarmilly szűkőn éllyenekis, egész esztendeig a magunk minden napi coqvija mellett bé vagy nem vagy ritkán érik, azonban néha a' buzának s kenyérnekis az egész Tartományban nagyob szűki eshetik, azért hogy akkoris lehessen mihez nyulni, és az időhöz képest occurralható közönséges szükségeket pótolni, **rendeltük, hogy a Deák Ifjaknak divisiojakor a neglectusokért subtrahalando mulcta közöttök, mint az előtt, vissza ne osztassék, hanem az mi mulcta, mellyis kevés magában, A szűretkor nemelley hegyeken collectaltatni szokott bornak, a Neutralista Ifjak részérülis az Innepeken ő általok collectált pénzbeli beneficiumnak**

egy tertialitásával együtt, midőn mindenikbűl utrinque a két tertialitas közöttők fel osztatik, in communem Cassam reponáltassék, és ami az Ifjaké, az Ifjaknak, s ami a Neutralistáké, ugyan azon Neutralistaknak tovább való szükségekre conserváltassék és fordítottassék.

Minthogy pedig ezzelis még a' Scholának és Ifjuságnak közönséges szükségé ki nem pótolthatatik, azért az el mult nyáron kivált annak alkalmatosságával, hogy a Debreczeni s Pataki Collegiomoknak és a Szathmári Oskolának Kőveteiis szokott módgyok szerint meg találának bennünket, gondoltuk miis azon Dunán s Tiszán túl való részekre ki bocsátani Ifjainkat oly véggel, hogy amint mi azoknak adunk a meg nevezett scholák közönséges szükségére, ugy miis azon részekről vegyünk valamit Oskolánknak közönséges szükségére, mellynekis kiváltképen való s tőlünk leg inkább concernált része vala egyéb szükségeken kívül az itten tanitatni szokott manualis könyveknek és Authoroknak meg szerzései. Amidőn a ki küldetett Ifjak meg térvén hoztanak volna valamelly summácskát, azok, akik érette fárodtak, fáródságokért el vették annak Quartalitassát. De a többinekis és az egész summának kívánták az Ifjak közöttők való elosztatását, és amidőn seniorjok változván s számot adván Tiszteletes Professor Uramnál volna, ad interim deponáltatva azon summa, s ő Kegyelme azon Scholának épen jelen való s el távozzhatatlan szükségére magunk dispositioja szerint adott volna ki abból egynehány forintokat, azt meg halván ő Kegyelme reá mentenek vakmerőképen kérdvén, hogy mert volna az övékből hírek nélkül valamit kiadni? Más napon Tanítasok s Professiojok a reggeli órán végezödvén publice communi consensu seniorjok által azon pénz aránt ő Kegyelmet compellallják kezekhez adni, közöttők fel osztatni, s ami benne distraháltatott, ha mindgyárt a' magáébulis, helyre tétetni kívánnyák, egyéb aránt hogy se a Templomban, se a' Scholában tovább semmi functioban nem szolgálnak, aperte declarallják. Ő Kegyelme felelt: Fiaim, mivel a' Szent Eklesia és Patronus Uraimék parancsolnak minékünk, azért a' Szent Eklesia rendelésében meg nyugodgyatok. Szép szóval, instantiával kérjetek valamit belőle, ha adnak, mindgyárt oda adom, magamis szöllok mellettetek. Ők erre ezt mondták: Bizonylyal ők nem kérnek, mert az övék. Nagyságos Rector: Mivel ez közönséges dolog, közöttetek el nem igazithatom, majd a Szent Eklésiának meg jelentem, amit végeznek felőle, azt mivelem. Ő Kegyelme ezen kívánságokat az Ifjaknak minékünk az Isteni tiszteletnek helyén proponállván, akik akkor jelen lehettünk, a Scholaba bé mentünk, a holt őket az Auditoriumba fel híván tudakozzuk, mit akarnak. Felelnek, hogy az ő pénzeket akarják kezekhez venni s magok között fel osztatni. Kérdgyük: mi okon? Felelnek: Mert övék, nékiek adták, és ugyan olly véggel hogy el osszák. Mi a' dolgot, és kivált a Scholának közönséges szükségét jól pensitállván végezzük s resolválljuk, hogy a pénzt nékiek divisiora nem adgyuk, tőlők ugyan, avagy a Scholától el nem vesszűk, se az Eklesiának

más valamely szükségére egy pénzitis nem fordityuk, ez aránt őket assecurállyuk, hanem az Oskolának közönséges szükségére conservalljuk, ily okokon:

1. Mert meszsze földről eddig szokatlan suplicatioval ezt ily végre, tudnillik nem privatumra, hanem a publicumra es ezen Oskolának conservatiojára collectaltuk, amint hogy amikor őket ily okon kiküldeni rendeltük, nemis czélozta senki abban közölünk az ő privatumjokat, hanem a publicumot.
2. Mert a' szükségis, melly törvény gyanánt lehet, azt hozza magával, minemű a szükséges könyveknek meg szerzése, mellyekből ökis, míg itt lesznek, azután a következők tanulatnának, minemű tovább a Scholai épületeknek minden esztendőben vagy egy vagy más részben való csináltatások s azoknak szükséges felépittetése, mint legközeleb mostanis actu a' Parvisták Classisának, az alatta lévő pinczének el telése s inveteratioja miatt lett olly egészen való le szakadása, amellyet mind azért, hogy a Parvistáknak nincsen helyek, mind egyéb tekintetekre nézve el mulhatalanul szükséges reparálnunk, mellyreis pro hic et nunc másunnan mit vegyünk elől, épen nincsen, mivel még Tiszteletes Tanitoinknakis egész ezen esztendőbeli fizetéseket ben vagyon, és nagy szegénység és szükség miatt, meg executiovalis némellyeket tentatván alig tudjuk ki állítani, minemű mégis sákoknak, hordoknak s egyéb utensiléknekis meg szerzése, gyámoltalan betegeknek vagy az extreme szegényeknek sublevatioja, kenyérnek következhető nagyob szüksége s töb elő fordulható efféle szükségek, mellyek valami publicum depositum nélkül nem orvosolthatnak.
3. Mert egyéb scholákis, ugy mint a' Debreczeni s Pataki Collegiomok, etc. az illetén collectalni szokott alamisnát a publicumra tartják, itt mennyivel inkább hát, a hol semmi fundus és publicum depositum meg eddig nincsen.

Ezen s töb okokra semmit sem hajtottak, sok szép Atyai kegyes intésinknek semmi helyt nem adtak, sőt boszszu szokkal illettek, az Auditoriumbul le mentek olly protestatioval, hogy ha a pénzt kezekhez nem adgyák, mindnyájan mingyárt a' Scholábul el mennek, eléggé csilapítottuk, és utóllýára csak arra kértük őket, hogy csak adig várokozzanak, míg töb Uraimékis, kik akkor jelen nem voltak, meg jönnek, és tellyeseb számmal lévén minden jót közönséges megegyezéssel vegezhetnek, de leg kisseb dologban sem engedelmeskedtek. Ott hagyván őket környül vették Tiszteletes Professorjokat, hogy a pénzt adgya nékiek. Ő Kegyelme közülök elabálván conspiráltak, conjuráltak, és azon napon, scilicet die 20. Novembris minnyájan, kik jelen voltak, numero 24 a scholát sponte el hagyván ki mentenek. Senki ki nem

küldötte, hanem egyedül a magok engedetlensége, amelyis minthogy gyógyulhatatlan, mivel mint eddigis, nem ismerik semmi vétkeket, hanem az Ekleziát s Tiszteletes Professorjokat, ki ellenis post liminio holmi vádokat helytelenül irtanak s gondoltanak, mellyekről e dolog előtt épen halgattanak, kárhoztattyák, s magokat mindenekben igazittyák, hogy annális inkább tovább lábra ne kapjon Oskolánkban az illetén independentia s inobedientia, melly minden vétkeknek, confusioknak és rendeletlenségeknek szülő Anyja, concludáltuk, hogy többé Scholánkba vissza ne fogattassanak, félvén az illetén egyszer meg próbált engedetlenségnek kut fejébül könnyen származható s ki ujjulható Vallásunk gyalázó confusioktól, amellyeknek szomorú példái a több s nagyobb Oskolákbanis mind a közeleb s mind a távolab levő időkbénis meg estenek, ugyan azon confusiok s conspiratiók el távoztatására **rendeltük, hogy Oskolabéli Deák Ifjaink annak utána**, amint a Debreczeni híres Collegiomban is ugyan azon végre már 20 esztendőül fogva practizáltatik, **mediante juramento recipiáltassanak**, amely hogy nem teccik némellyeknek s nekikis, kik ki mentenek, arrul nem tehetünk, kik meg mostis olly conditioval kívánnának vissza fogadtatni, hogy senki közölük ily juramentummal ad obedientiam ne adstringáltassék, senki ezen enormitásokért, mellyet cselekedtenek, ámbár azon conspirationak indítója s promotora lett légyen, meg ne büntetessék, ki ne rekesztessék, és a collectált pénz is kívánságok szerint közöttök dividáltassék, mellyeket hogy meg nem engedhetünk, valaki a dolgot, és kivált az innen következhető gonosz consequentiákat jól pensitállyá, méltán nem ítélhet s nem karhoztathat bennünket. Mindenekben arra czelozunk, hogy a jó rend, engedelmesség, kegyesség, csendesség Oskolánkal együtt közöttünk meg tartassék A mi szárnyaink alatt fel nevelkedett jó, szelid, engedelmes fiak által, kik mások előttis bennünket meg nem szégyenitenek, hanem örömeinkre léznek, Isten háza építtessék, és Istenünk dicsőíttessék. Nemis pusztult ugy meg scholánk, amint ők gondolták, vagy másokis gondolhatnák, mert máris vannak a kicsinyekkel együtt az öregeb scholárisok ötvennél többen, akik vagy akkor ben maradtak, vagy azolta szaporodtak, Deák gyermekekis, akik fel járnak, többen harmadfél száznál, reményük, hogy hamaridőn többenis léznek, ha jó rendben vehettyük oskolánkat, és Istenünk boldogittya az ő dicsősségére, s a köz jóra czélozó jó szándékunkat. Melly végre kerjükis Kegyelmeteket, hogy a dolgot így értvén a sinistra informationak s relationak helyt nem adván Scholánknak azon Casusában meg ne botránkozzék, és hozzánk s Oskolánkhoz eddig gyakorlott Atyai s Atyafiui kegyességének tovább való gyakorlásátul el ne vonattassék. Etc.

7.

1733. április 9.

A pápai egyházközség presbitériumának 5 pontba rendezett határozata a pápai kollégiumban előző nap lezajlott diáklázadás megbüntetésére és újabb zendülések megelőzésére.

Lelőhely: PREI. A pápai református egyházközség I. sz. jegyzőkönyve. 1720–1785. 109–117.
Megjegyzés: A vastag betűs részek a tanulmány szerzőjének kiemelési.

Anno 1733. die 9. mensis Aprillis Feles számmal mind a' két Majorokbul lévő Patronus Uraimekkel be menvén Elöl Járo Uraimék a Scholába, es a szent Ecclesia részirűlis a véget, hogy mivel **tegnapi napon** is egyeben gyűlván Elöl járo Uraimék a scholabeli Iffjak sok fogyatkozásinak Correctiojára, midőn a schola Törvények szerént eleikben jo rendet es modot szabtak volna, **fől útvén magokat némelly éretlen elméjű Iffjak, signanter pedig és Partott utvén magok között a Scholabul Estvének idein ki mentek volna**, hogy azoknak roszt selekedetek miatt valami jo Orvoslast és rendőlest tennének A scholabeli békességes Lakásnak meg tartására, eő kegyelemktől végeztetett:

Elsőben: hogy éretlen érkölcstelenségeket meg bizonyéto Iffjaknak érdemlett büntetések ezzel a következő időkre is meg tartando például maradjon, és hogy a következő Iffjuság is magát ahoz tarthassa, találattott **ezen mostonyi partútésnek** okanak az, hogy **az előt valo hasonlo roszt selekedetnek és partútésnek minden meg büntétése nélkül a scholabeli Iffjusagnak felettebb valo kedvezés nyujtatott**, sőt nem gondoltatván az ollyatenoknak sokaknak roszt selekedetinek erdeme és meg büntétése, ujobban sokan a scholában be vetettek sokaknak patronusi Assistentiaval és Recomendatioval Attyokfiai és jo akaroj mellyeiek menvén szarvat adtak, és így az illyeten kedvezés nedengessegre⁴² s kevelységre utat es modot szabván az Iffjusagnak éretlen természeti az által fől indettatott. Azert, hogy tovább az is el távosztassék e most ki ment hiteket meg szegett roszt Iffjuságot elleteknek holtig tarto böstelenségekre és másoknak rettentő példajára e scholai társoságtul örökkössen proscindaltak meg nem halgattatván semminémű Instantiajok sem Attyafiaiknak, sem Joakaroiknak melletek valo törekedések. Melly hogy annal jobban is praecavealtossék böcsületeknek el vesztése alatt az Ecclesia tagjai közül senki érettek ne Instállyon, es ha valaki bötsületinek meg nem gondolásával valamellyikért most vagy jövendőben Instantiat tenne, az ollyatén Instantia mint ezen

⁴² *Nedénges, nedínges:* a negédes = rátarti (fennhéjázó, elbizakodott) dunántúli, főleg kemenes-aljai változata. CZUCZOR–FOGARASI 1862–1868. IV. 751., 753–754.

Determinatioval cassaltatott sőt clamnáltatott dolog semminek tartassék és meg se halgattassék.

Másodszor: hogy azon nyakas és hitetlenül el ment **hiti szegett** Iffjuságnak érdemes büntetése azzal is augealtossék és ezen scholai következendőbeli Iffjuságnak Példával légyen és hagyattassék, hogy azon Iffjak scholánk bötsületinek meg tartására magok gondolattoknak félben szakasztására sohol se Collegiumokban, se Particulakban ne acceptáltossanak, se a szent Társóságokban Mesterségre ne aplicaltossanak, determinaltatott az is, hogy Tiszteletes Komaromi Joseph Uram a szent Ecclesia nevel mind Tiszteletes Superintendens Uraimeknak, mind Collegiumbeli és más Particulabeli Professor Uraimeknak s Patronus és elől-járo Uraimeknak irván neveket is seriatim Catalogealván meg külgye és reqvirallya a szent Ecclesia nevével, hogy sohol ne acceptaltossanak.

Harmadszor: eszt is a scholabeli Iffjuságnak kárára lenni tapasztalta a szent Ecclesia, hogy a Legatio Erdélyben és föllyebb, alább Deák Iffju által szokott vegben vitetni, és az nem adván többet harmadnál a közönséges Jóra két részt magának meg tart, es így magának kereskedést rendelvén kevellyen abbul Ruházkodik, és az Idő alatt vandorlásában sok rosZ Erköltsöt kapván Tanuságot is Ideinek jobb részében mulattya, Azért hogy az Deákság a pusztabeli meszi valo Legatiora ne botsátossék, Determinaltatott, honnéd hogy ezen kevés jövedelem is be jöhessen, irattassék mindenkor superintendens Uraimeknak, hogy a schola publicaltossék.

Negyedszer: ha valakit ezen most praescribált Iffjak között a scholában titkon vagy nyilván be jöni akárki meg tapasztal, mindgyárt tartozék meg fogni, és hogy az keményen meg tsapattassék és ki tsapattathassék, Elöl Járo Uraimeknak hirt adni, addig penig el ne eresztetni.

Eőtődször: mint hogy a Deaki Iffjuságnak sok volta a roszaságot is okozza, Azért ez után a modo in posterum soha husz Deáknál több ne acceptáltossék, hanem ha a husznák heja lészen, más ugy indulhasson, az pedig mind Logicus légyen, és leg alabb érett elmejű.

RÖVIDÍTÉSEK

DREKK	= Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtárának Kézirattára, Pápa
DREL	= Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára, Pápa
PREI	= Pápai Református Egyházközség Irattára, Pápa

RÖVIDÍTVE KÖZÖLT IRODALOM JEGYZÉKE

CZUCZOR-FOGARASI 1862–1868.	= CZUCZOR Gergely-FOGARASI János: A magyar nyelv szótára. I–VI. Pest, 1862–1868.
KIS 1896.	= KIS Ernő: A dunántúli ev. ref. egyházkerület pápai főiskolájának története 1531–1895. Pápa, 1896.
LAMPÉRTH 1931.	= LAMPÉRTH Géza: A pápai református főiskola

- SZABÓ 1987.
= SZABÓ György: A Dunántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Pápa) kéziratkatalógusa (1850 előtti kéziratok). Bp., 1987.
- THURY 1904.
= THURY Etele: A pápai református főiskola rektorai és felsőbb tanulói 1752-ig. In: A Dunántúli ev. ref. egyházkerület Pápai Főiskolájának értesítője 1903/1904. Szerk. Thury Etele, Faragó János. Pápa, 1904. 3–33.
- TÓTH 1941.
= TÓTH Endre: A pápai református egyház története. Pápa, 1941.
- TRÓCSÁNYI 1981.
= RÚZSÁS Lajos – TRÓCSÁNYI Zsolt – BODOLAY Géza – KISS József – PÖLÖSKEI Ferenc: A pápai kollégium története. Szerk. Trócsányi Zsolt. Bp., 1981. II. A szatmári békétől a türelmi rendelethez. 43–86.
- ZOVÁNYI 1977.
= ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Bp., 1977.³

SUMMARY

JÓZSEF KÖBLÖS

Liber legum coetus Papensis

New research works relative to the first law book of the Pápa Reformed College

One of the most valuable pieces of our Collection is the oldest law book of the Reformed College of Pápa, which contains the laws drafted by Péter Hollósi, Rector of the College, in 1585. Its date of origin has been argued among scholars. Since we are going to publish the list of the students' names in the law book, a correct definition of origin has become necessary.

Following a preface, the volume contains a set of vow examples and then in the first part of College laws general (pertaining to every one), in the second part special (relative to officers) regulations can be read. A closing section concludes the book. The laws are followed by the signatures of students from 1585–1752, and then from 1785–1791. The volume is not an original law book, but it is a copy in which the names were copied from the original book from time to time. When the old law book was replaced with a new one and students discontinued to sign their names in the old one, this copy lost its original function. Later documents of headmasters and assistants were copied here between 1798–1803.

Scholars could distinguish the 1585 layer of the text from the additions during the 17th Century and at the beginning of the 18th Century. Through examining the outlook of the texts, the author tries to define the periods of copyings. According to him, the copyings of the laws and lists were made by

four hands until the autumn–winter of 1728, or latest the beginning of 1729. Then from 1729 to 1791 there were twelve hands making the copying.

In defining the origin the author was helped by a data in the law book relative to a students' rebellion against the leadership in November 20, 1725. This rebellion is mentioned by other sources too, which are also examined by the author. Another rebellion of the students taking place on April 8, 1733 is also scrutinized on the basis of many sources.

